

SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PATYČIŲ PREVENCINĖ VEIKLA VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE

Mantas Adomaitis¹, Nida Vaitiekienė²

¹Joniškio rajono savivaldybės seniūnija, ²Šiaulių valstybinė kolegija

Anotacija. Straipsnyje analizuojami patyčių kaip socialinio reiškinio ypatumai: patyčių samprata, rūšys, jas skatinantys veiksniai ir priežastys bei jų pasekmės vaikui. Aptariamas patyčių prevencijos procesas vaikų globos namuose, aktualizuojant socialinio darbuotojo prevencinės veiklos galimybes, tarpininko vaidmenį socialinio darbo procese. Empiriniu tyrimu atskleidžiami vaikų globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų tarpininkavimo vaidmenys patyčių prevencijos procese. Tyrimo rezultatai parodė, kad globos namuose dažniausiai pastebima patyčių forma tarp vaikų yra žodinės patyčios, kurios reiškiasi prasivardžiavimu, gąsdinimu ir pašaipiomis replikomis. Tyrimas taip pat atskleidė, kad patyčių atvejais vaikai daugiausiai pagalbos kreipiasi į socialinius darbuotojus. Socialiniai darbuotojai patyčių prevencijos procese daugiausia tarpininkauja pokalbių metu.

Reikšminiai žodžiai: patyčios, prevencinė veikla, socialinio darbuotojo kaip tarpininko vaidmuo

Įvadas

Lietuva pirmąją pasaulįje pagal patyčių dažnumą ir gausumą. Vis didėja agresyvumo, smurto (tiek psichologinio, tiek fizinio) lygmuo visuomenėje: pradedant nuo šeimos kaip privačios, viešai nedemonstruojamos erdvės, pereinant prie viešųjų, didžiąjai visuomenės daliai matomų erdvių (kaip žiniasklaida, politinė arena ir pan.) (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Šiandieninėje visuomenėje kinta požiūris į agresyvų elgesį su vaiku: jeigu anksčiau agresyvus elgesys su vaiku buvo laikomas savaimė suprantamu ir priimtiniu, tai šiandien šis reiškinys įvardijamas kaip nepriimtinas, smurtinis, prievartinis, žalojantis, trikdantis psichinę, socialinę vaiko raidą, pažeidžiantis vaiko teises, neatliepantis vaiko interesus. Pripažinta, kad vaikų padėtis yra visuomenės išlikimo, raidos ir gerovės pagrindas (Noh, Wan Talaat, 2012).

Vaiko teisių apsaugos skyrius (toliau VTAS) duomenimis, 2015 metais užfiksuoti 1669 smurto atvejai, kurių metu iš viso Lietuvoje nukentėjo 1578 vaikai. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, per 2015 metus nuo fizinio, seksualinio, psichologinio smurto bei nepriežiūros nukentėjo 1269 vaikai. Pastebėta, kad laiku arba išvis negavus informacijos apie nuo smurto nukentėjusius vaikus, apsunkinamos VTAS bei kitų specialistų pagalbos ir paramos smurto aukai teikimo galimybės, taip pat didėja tikimybė, kad nukentėjęs nuo smurto vaikas, laiku nesulaukęs pagalbos ir palaikymo iš specialistų ir aplinkos, ilgainiui gali tapti nuolatinio smurto auka. VTAS duomenimis, 2015 metais daugiausia užfiksuota psichologinio smurto (59 proc.) bei fizinio smurto atvejų (35 proc.).

Patyčios ir smurtinis elgesys ypač dažnai pasi-

reiškia vaikų globos namuose, kas susiję su įvairiais vaikų sveikatos sutrikimais ir neigiamomis asmenybės ypatybėmis (Pruckus, 2012). Neretai smurtinis elgesys pasireiškia todėl, kad vaikų elgesio standartai yra įgyti biologinėje šeimoje ir prieštarauja visuomeninėms normoms. Šeimoje įgyta agresyvaus elgesio patirtis toliau sėkmingai taikoma sprendžiant tarpusavio santykius su bendraamžiais ir su suaugusiais.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2015 m. Lietuvoje augo 524473 vaikai. Vaikų skaičius, kuriems nustatyta globa (rūpyba) – 1643, iš jų 1162 vaikai, augę biologinėse šeimose. Iš 1288 atvejų, kai vaikai tėvų globos neteko dėl to, kad tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpino, jo neprižiūrėjo, netinkamai auklėjo, naudojo fizinį ar psichinį smurtą, dėl to kilo pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Per 2015 m. globa (rūpyba) buvo nustatyta 1837 vaikams. Kadangi, kaip teigia Pruckus (2012), smurtas dažniau pasireiškia vaikų globos namuose, trečdalis Lietuvos vaikų yra pavojuje patirti smurtinį elgesį.

Patyčių prevencinių programų įgyvendinimas ir psichologinio klimato vaikus globojančiose įstaigose gerinimas apsaugotų vaikus nuo somatinės ir psichinės sveikatos problemų bei rizikingo elgesio (Kasperavičiūtė, Valiukevičiūtė, 2005). Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje numatyta padidinti patyčių nepatiriančių vaikų dalį nuo 30 iki 70 proc. ir pasiekti, kad 50 proc. mokyklų būtų įgyvendinamos prevencinės programos (Švietimo ir mokslo ministerija, 2014). JTO priėmus Vaiko teisių konvenciją, kurią 1995 m. ratifikavo Lietuva, vaikas tapo savarankišku teisės subjektu, jam numatyta teisė pačiam aktyviai dalyvauti įgyvendinant ir ginant savo teises. Tai suteikė galimybę soci-

aliniams darbuotojams tarpininkaujant tarp vaiko, jo artimos aplinkos ir įvairių institucijų imtis ryžtingų veiksmų keičiant vaiko padėtį visuomenėje ir šeimoje.

Per paskutinius keletą metų susidomėjimas smurtiniu elgesiu prieš vaikus pradėjo augti, tokio vaikų agresyvaus elgesio tyrimams skiriama vis daugiau dėmesio. Patyčios kaip socialinė problema yra gana išsamiai nagrinėta daugelio užsienio šalių mokslininkų darbuose. Pradėtas tyrinėti patyčių dažnumas (Ortega, Lera, 2000; Robichaud, 2007; Peteraki, Houndoumadi, 2001), aiškinamos šio reiškinio atsiradimo priežastys, sąsajos tarp patyčių ir įvairių somatinių sutrikimų (Smokowski, Kopasz, 2005; Robichaud, 2007; Pritchard, Sayers, 2008; Noh, Wan Talat, 2012).

Nemažai yra ir Lietuvos mokslininkų, tyrinėjusių šią problemą moksliniu – akademinu bei praktiniu – taikomu aspektais. Povilaičio, Valiukevičiūtės (2004; 2006), Povilaičio, Jasiulionės, Kurienės (2007), Zaborskio, Cirtautienės, Žemaitienės (2005); Valeckienės, Targamadzės (2007) prevenciniai, akademiniai bei praktiniai ieškojimai, analizuojantys šios kompleksinės problemos priežastis, formas, galimas pasekmes, mažinantys šio reiškinio sklaidą ugdymo institucijoje. Agresyvų tėvų elgesį su savo vaikais analizuoja Žukauskienė (2012); Gailienė, Kuklinskaitė (2004); Grigutytė, Karmaza, Kemerienė (2004); Tamutienė (2004); Dapšys, Sakalauskas (2005); Jonynienė (2005); Jusienė (2006).

Tyrimo problema. Globos įstaigose gyvenantys vaikai dėl asmeninių savybių bei neigiamų aplinkos veiksnių, dažniau nei kiti vaikai, tampa skriaudėjais arba yra patys skriaudžiami. Globos namuose dažnai jaučiasi nesaugūs ir vaikai, ir socialiniai darbuotojai. Didėjantis agresyvumas, dažnėjantis smurtinis elgesys ir patyčios apsunkena pozityvios komunikacijos galimybes, socialinio darbuotojo kaip tarpininko vaidmens pozicijas prevencinėje veikloje. **Probleminiai klausimai:** Kaip reiškiasi patyčios tarp vaikų globos namuose? Kokias veiklas atlieka socialinis darbuotojas tarpininkaudamas patyčių prevencijos procese?

Tyrimo objektas – socialinių darbuotojų patyčių prevencinė veikla vaikų globos namuose.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti socialinių darbuotojų vykdomą patyčių prevencinę veiklą vaikų globos namuose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti patyčių raišką vaikų globos namuose.

2. Atskleisti socialinio darbuotojo kaip tarpininko veiklas patyčių prevencijos procese.

Tyrimo metodika ir organizavimas – mokslinės literatūros analizė, pusiau struktūruotas interviu, kokybinė turinio analizė.

Atlikta mokslinės literatūros analizė siekiant išnagrinėti patyčių reiškinį, jų ypatybes, įvairovę, išanalizuoti socialinio darbuotojo tarpininko vaidmenį patyčių prevencijos procese, atskleisti patyčių prevencinės veiklos ypatumus vaikų globos namuose.

Tyrimui atlikti buvo naudotas kokybinis tyrimo metodas. Kokybinis metodas – sistemingas situacijos, įvykio, atvejo, individo ar grupės tyrimas natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį iš situacijų analizės kylantį paaiškinimą (Žukauskienė, 2008).

Duomenims rinkti buvo naudotas pusiau struktūruotas interviu metodas su iš anksto sudarytais klausimais, siekiant išsiaiškinti vaikų globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų veiklą patyčių prevencijos procese. Interviu – tai metodas, taikomas sociologijoje ir socialinėje psichologijoje gauti žodinei informacijai, numatyta tyrimo programoje (Tidikis, 2003). Interviu klausimyną sudaro 18 klausimų, iš kurių 3 yra skirti informantų demografiniams duomenims gauti. Kiti klausimai buvo suskirstyti į dvi temines sritis: pirmoji – klausimai apie patyčias ir jų raišką, antroji – klausimai apie socialinio darbuotojo kaip tarpininko vykdomas patyčių prevencines veiklas. Klausimynas buvo sudarytas remiantis atlikta operacionalizacija apie patyčių formas (Švietimo ir mokslo ministerija, 2014) ir operacionalizacija apie socialinio darbuotojo kaip tarpininko vaidmenį patyčių procese (Noone, 1998).

Gautiems tyrimo duomenims apdoroti naudota kokybinė turinio analizė. Pasak Kardelio (2002), turinio (content) analizės esmė yra įvairių dokumentų, žinių bei informacijos grupavimas į kategorijas. Tai yra metodas, kuriuo gilinamasi į objektą. Objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, galima padaryti patikimas išvadas. Pateikiami netaisyti autentiški tyrimo dalyvių pasiskymai.

Užtikrinant tyrimo duomenų validumą, tyrėjo išskirtos kategorijos ir subkategorijos bei jas patvirtinantys teiginiai buvo pateikti vaikų globos namų socialinio darbo organizatoriui. Kategorijos, subkategorijos ir teiginiai buvo patvirtinti kaip tinkami.

Tyrimas buvo atliekamas vaikų globos namuose. Buvo taikyta netikimybinė tikslinė atranka – tyrimo dalyviai buvo atrinkti priklausomai nuo tyrimo tikslo. Visi tyrimo dalyviai yra susidūrę su patyčiomis tarp vaikų. Atrinkti tik tie socialiniai darbuotojai, kurie tyrėjui galėjo suteikti prasmingos informacijos apie tiriamą dalyką. Tyrimo imtis – 9 vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai (1 vyras ir 8 moterys; amžius nuo 27 iki 59 metų; darbo praktika siekia nuo 2 iki 20 metų).

Tyrimo rezultatų analizė

Interviu klausimynas buvo sudarytas iš dviejų dalių. Pirmosios dalies klausimais buvo siekiama išsiaiškinti patyčių raišką vaikų globos namuose. Antroje dalyje pateikti klausimai buvo orientuoti į socialinio darbuotojo patyčių prevencinės veiklos ypatumus vaikų globos namuose.

Patyčių raiška vaikų globos namuose

Pirmiausia buvo analizuojami informantų pateikti duomenys apie patyčias. Socialinių darbuotojų buvo paklausta, kodėl vaikai globos namuose dažnai jaučiasi nesaugūs. Jie įvardijo tokias priežastis, kaip: vaikų amžius, fizinis bei emocinis silpnumas prieš kitus vaikus, patyčios, reketas, draugų neturėjimas, didelis vaikų skaičius bei pasitikėjimo savimi stoka.

E. Kasperavičiūtė ir J. Valiukevičiūtė (2005) teigia, kad patyčios vaikų globos namuose yra didelė problema. Susumavus rezultatus taip pat galima daryti prielaidą, jog patyčios vaikų globos namuose yra gana dažnas reiškinys, nes didžiausia priežastimi, kodėl vaikai globos namuose dažniausiai jaučiasi nesaugūs, trys informantai įvardino patyčias. Amžius bei fizinis silpnumas, pasak informantų, taip pat viena iš svarbesnių priežasčių, kuri sukelia vaikų nesaugumo jausmą. Pasak A. Kurienės (2007), fiziškai silpniems vaikams iškyla didžiausia rizika tapti patyčių aukomis. Du informantai paminėjo didelį vaikų skaičių ir pasitikėjimo stoką. Galima teigti, kad į globos namus patekę vaikai nesijaučia gerai tarp kitų vaikų, jie jaučiasi savimi nepasitikintys. Naujai į globos namus priimti vaikai susiduria su rizika patirti patyčias. Vyraujantis reketas tarp vaikų taip pat viena iš visuomenei lyg šiol neatskleistų priežasčių, dėl kurios vaikai jaučiasi nesaugiai globos namuose. Vienas respondentas įvardijo draugų neturėjimą, arba atvirksčiai – du informantai įvardijo dalyvavimą draugų grupotėje, kur vaikams yra privaloma atlikti grupės lyderių paskirtus darbus, kitokiu atveju, vaikas, kuris nesutinka jungtis ar atlikti darbus, tampa atstumtas.

Toliau buvo siekiama sužinoti, ar patyčių reiškinys tirtoje įstaigoje yra aktuali problema. Pagal gautus rezultatus galima daryti prielaidą, jog viena dalis darbuotojų arba nepastebi patyčių, arba nelaiko jų problema, kuri turėtų būti sprendžiama šioje įstaigoje. Dauguma darbuotojų, t.y. šeši iš devynių pasisakė už tai, kad patyčių reiškinys nėra aktualus, kad patyčios pasitaiko tik retais atvejais. Jeigu ši problema bus ignoruojama, po truputį pradės formuotis nuostata, kad patyčios yra priimtinas ir toleruojamas elgesys. Ilgainiui tokia nuostata gali tik padidinti patyčių mastą. Pasak M. Robichaud (2007), su-

augusiųjų pripažinimas, kad patyčios egzistuoja, yra pirmas žingsnis, kovojant su šiuo reiškiniu. Vykdoma patyčių prevencija neduos teigiamų rezultatų tol, kol suaugusieji nepripažins, kad patyčios yra labai didelė problema. Trys informantai teigė, kad patyčios įstaigoje yra aktuali problema, sukelianti vaikams įvairias psichologines traumas.

Analizuojant patyčias, kaip reiškinį vaikų globos namuose, informantų buvo klausama apie patyčių formas, kurias jie dažniausiai pastebi pasireiškiančias tarp skriaudikų ir skriaudžiamųjų vaikų patyčių atvejais. Dauguma tiriamųjų kaip labiausiai pasireiškiančią patyčių formą įvardijo žodines patyčias. Kiek rečiau darbuotojai tarp vaikų pastebi fizines patyčias, tačiau pasitaiko ir sudėtinių, bei socialinių.

Pagal gautus duomenis galima spręsti, kad patyčios įstaigoje dar nėra pasiekusios epideminio masto, kadangi vyrauja daugiausia tik žodinės patyčios, kurias įvardijo šeši respondentai. Tačiau kaip teigia R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006), žodinės patyčios dažniausiai perauga į fizines, todėl dėmesys turėtų būti skiriamas jau nedelsiant. Likę informantai fizines ir socialines patyčių formas pastebi rečiau. Kaip įvardijo vienas respondentas, patyčioms vaikų globos namuose būdingos ir sudėtinės patyčių formos, kurios susideda iš visų kitų patyčių formų.

Sužinojus, kad patyčios globos namuose vyrauja, buvo bandoma išsiaiškinti ir jų pasireiškimo vietas, norint išsiaiškinti, kur globos namuose vaikai dažniausiai gali jaustis nesaugūs. Apklausti socialiniai darbuotojai teigė, jog patyčios vyksta grupėse (šeimynose), kambariuose, kada vaikai nėra stebimi darbuotojų. Pasitaiko patyčių ir valgykloje bei koridoriuose.

Iš gautų duomenų matyti, kad daugiausia patyčios vyksta grupėse (šeimynose), kur vaikų būna daugiausiai. Kaip teigia V. Targamadzė ir D. Valeckienė (2007), patyčios dažniausiai yra grupinis reiškinys ir į jas įsijungia kiti dalyviai, todėl globos įstaigos darbuotojai turėtų dažniau stebėti patalpas, kur vienu metu būna daug vaikų, kadangi būtent ten yra geriausios sąlygos ir didžiausia rizika patyčių reiškiniui. Mažiau, tačiau taip pat patyčios vyksta ir kambariuose, kada vaikai būna vieni. Koridoriuose patyčias įvardijo du respondentai. Valgykla taip pat viena iš vietų, kur vaikų būna daugiausiai, todėl ten patyčių reiškinys irgi pastebimas.

Siekiant labiau įvertinti patyčių mastą įstaigoje, darbuotojų buvo klausama apie įstaigoje vyraujančią patyčių raišką. Pirmiausia buvo norima sužinoti, kaip vaikų globos namuose reiškiama žodinės patyčios, kadangi jos buvo įvardintos kaip dažniausiai pasireiškianti patyčių forma. Informantai įvardijo prasivardžiavimą, gąsdinimą ir pašaipias replikas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Žodinių patyčių raiška vaikų globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Žodinių patyčių raiška	Prasivardžiavimas	„Dažniausiai prasivardžiuoja“. (1.9) „Daugiausiai tai būna prasivardžiavimas“. (4.9) „Prasivardžiuoja, šaiposi“. (6.9) „Prasivardžiuoja“. (8.9) „Beveik visais atvejais prasivardžiuoja“. (5.9)
	Gąsdinimas	„Gąsdinimai, kuriuos lydi keiksmažodžiai ir nepadorūs gestai“. (7.9) „Gąsdina“. (9.9)
	Pašaipios replikos	„Žemina ar kitaip bando įžeisti vaiką“. (2.9) „Skaudinama žodžiais arba užrašais apie vaiko išvaizdą ir pan“. (3.9)

Iš lentelės matyti, kaip įstaigoje reiškiasi tiesioginės žodinės patyčios. Penki respondentai žodines patyčias įvardija prasivardžiavimo išraiška, gąsdinimą įvardijo du apklausti socialiniai darbuotojai, pašaipios replikos buvo įvardintos mažiausiai pasireiškiančia žodinių patyčių forma. V. Ivanauskienė (2010) žodines patyčias įvardija kaip emocijinį smurtą, kuris gali pasireikšti kaip nuvertinimas, grasinimas, erzinimas, ignoravimas, šmeižtas, kri-

tika, žeminimas, nepagarba, priekaištai, judėjimo laisvės apribojimas, tyčiojimasis, jausmų nepaisymas. Vadinasi, formuojasi nuostata, kad patyčios yra puiki priemonė įgyti pranašumo, tapti lyderiu, užimti aukštą padėtį tarp kitų vaikų.

Toliau iš informantų buvo siekiama sužinoti, kokiomis išraiškomis jie pastebi fizines patyčias. Jie įvardijo stumdymąsi, kumščiovimą, spardymąsi (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Fizinio patyčių raiška vaikų globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Fizinio patyčių raiška	Stumdymąsis	„Šios patyčios pasireiškia aktyviai liečiant kitą, t.y. stumdymas, tampymas ir pan“. (7.10) „Dažniausiai kai kuo nors nepasidalinama, vaikai susitumdo“. (4.10) „Daugiausiai vaikai stumdosi“. (8.10) „Stumdymas“. (5.10)
	Kumščiovimas	„Šioms patyčioms reikia jėgos, todėl čia panaudojamos visos galimos formos, ypač kumščiovimas“. (1.10) „Daugiausiai kumščiuojasi“. (2.10) „Dažniausiai mušasi“. (9.10)
	Spardymąsis	„Spardosi“. (6.10)
	Daiktų gadinimas	„Skaudinama veiksmis, t.y. daiktų gadinimu ar atiminėjimu“. (3.10)

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad stumdymąsis yra viena pagrindinių fizinio smurto formų globos namuose. Stumdymąsi kaip vieną iš patyčių formų paminėjo net keturi infor-

mantai. Kumščiovimą įvardijo penki darbuotojai. Kiek rečiau tarp vaikų pasireiškia spardymąsis. Vienas informantas pažymi, kad globos namuose kaip viena fizinio patyčių formų reiškiasi ir

daiktų gadinimas. V. Targamadžė ir D. Valeckienė (2007) pažymi, kad patyčios yra sisteminis ir ilgalaikis procesas, kuris apima daugybę atskirų veiksmų, kaip šiuo atveju stumdymą, kumščiajimas, spardymą, siekiant aukai parodyti,

kad „jam čia ne vieta“.

Kitu klausimu buvo norima sužinoti, kaip pasireiškia socialinės patyčios tarp vaikų. Informantai įvardijo nebendravimą, ignoravimą ir atstumimą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Socialinių patyčių raiška vaikų globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Socialinių patyčių raiška	Nebendravimas	„Ši patyčių forma reta. Susipykę vaikai dažniausiai kurį laiką nebendruoja susiburdami į grupes (priešingas puses)“. (7.11) „Jeigu nebendruoja, tai trumpai. Pyktis praeina labai greitai, dažnai konfliktai baigiasi susitaikymu“. (1.11) „Nebendruoja“. (2.11) „Kartais būna, kad mažiau bendruoja“. (4.11) „Gali nebendruoti, nors tai retai pasitaiko“. (6.11) „Dažniausiai nebendruoja“. (8.11) „Nebendruoja“. (3.11)
	Atstumimas	„Nepriima į savo ratą, atstumia“. (5.11)
	Ignoravimas	„Vengia, nenori kalbėti, ignoruoja“. (9.11)

Kaip teigė septyni informantai, socialinių patyčių procese su auka vaikai nebebendruoja, nes dažniausiai skriaudėjai juos kursto prieš auką. Du socialiniai darbuotojai paminėjo ignoravimą ir atstumimą nuo visos grupės. Dauguma apklaustų darbuotojų pabrėžė, kad nebendravimas, ignoravimas ir atstumimas nuo grupės būna tik trumpalaikis procesas ir po kiek laiko vaikai vėl susitaiko. Tai tik parodo, kad vaikai turi stiprų ryšį vieni su kitais ir sugeba greitai pamiršti visas nuoskaudas, o socialinės patyčios būna tik trumpalaikis reiškinys, be skaudesnių pasekmių vaikams bei visai globos namuose vyraujančiai atmosferai. R. Civinskas, V. Levickaitė, I. Tamulienė (2006) pastebi, kad tarp bendraamžių paplitusios socialinės patyčios yra vaikų pakenčiamos, nes toks bendravimas jau gana nuo senų laikų yra tapęs socialine norma. Galima daryti prielaidą, jog „vaikus grūdina patiriamos patyčios, padeda išmokti pakovoti už save, „atsikirsti“ (Pūras, Petkevičius, Žemaitienė, 2006), juk kaip teigia informantai, jie greitai susitaiko. Tačiau tyčiojimas žaloja ir fizinę, ir psichinę vaiko sveikatą, žemina, slegia. Vaikas, iš kurio tyčiojasi jo bendraamžiai, patiria stiprių neigiamų išgyvenimų.

Socialinių darbuotojų vykdoma patyčių prevencinė veikla vaikų globos namuose

Antrojoje interviu klausimyno dalyje sudarytais klausimais buvo norima išsiaiškinti apie so-

cialinio darbuotojo vykdomą patyčių prevencinę veiklą vaikų globos namuose. Pirmuoju klausimu buvo siekiama sužinoti, į ką vaikai dažniausiai kreipiasi pagalbos patyčių atveju. Informantai įvardijo socialinius darbuotojus (auklėtojus), psichologus ir administracijos darbuotojus.

Penki respondentai įvardijo socialinius darbuotojus (auklėtojus), kaip asmenis, į kuriuos vaikai dažniausiai kreipiasi pagalbos. Rečiausiai vaikai pagalbos kreipiasi į psichologą ir į administracijos darbuotoją, tačiau būtent jie gali daugiausiai padėti vaikams patyčių atvejais. Pasak E. Karmazos (2004), prevencija – tai nepaprastai sudėtingas ir ilgalaikis procesas, kurio rezultatai didžia dalimi priklauso nuo jį vykdančiųjų kompetencijos ir pastangų bei jos organizavimo sąlygų. Galima daryti prielaidą, kad vaikams yra sunku kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, nes jie dažniausiai mano, jog ši problema nėra tokia rimta, kad į ją turėtų kištis įstaigos darbuotojai. Taigi, siekiant kontroliuoti patyčių reiškinį, prevencijos procese svarbu vaikus skatinti netylėti ir kreiptis pagalbo į suaugusiuosius, paaiškinant, kad tame nėra nieko gėdingo.

Toliau socialinių darbuotojų buvo klausama apie jų atliekamas veiklas patyčių prevencijos procese. Buvo įvardintos tokios prevencinės veiklos, kaip: pokalbis, konkursai bei filmai (žr. 4 lentelę).

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Prevencinė veikla	Pokalbis	„Pokalbiai, kurių metu kalbame apie žmogaus elgesio taisykles, apie tai, kad yra skiriamos nuobaudos už neigiamą elgesį“. (1.13) „Įvairūs pasisėdėjimai prie bendro stalo, įdomaus pokalbio užmezgimas, arbatos gėrimas, įvairios diskusijos“. (2.13) „Pokalbis, diskusija“. (4.13) „Kalbamės su nukentėjusiais ir smurtautojais individualiai“. (6.13) „Individualūs pokalbiai, patarimai, pamokymai“. (9.13)
	Konkursai ir renginiai	„Vykdomės akcijas „savaitė be patyčių“. Nuolat kalbame apie draudžiamą elgesį, vaikus skatiname pasakyti, apie patyčių raišką“. (8.13) „Piešinių bei plakatų piešimo konkurso rengimas, įvairūs renginiai, tokie kaip: „savaitė be patyčių“ ir pan“. (3.13) „Prevencinių renginių organizavimas“. (5.13)
	Filmai	„Prevencinių filmų žiūrėjimas, jų analizavimas, diskusijos bei įvairių situacijų nagrinėjimas, sprendimo būdų ieškojimas“. (7.13)

Iš gautų rezultatų matyti, kad daugiausia darbuotojai prevencinę veiklą vykdo kalbėdamiesi individualiai. Pokalbiai vyksta tarpininkaujant tarp aukos ir skriaudiko. Mažesnę dalį apklaustųjų organizuoja vaikams konkursus bei kitokius renginius. Filmai kaip alternatyva patyčioms spręsti įvardinti mažiausiai, tačiau ji turėtų būti naudojama dažniau. Pasak E. Karmazos, N. Grigaitytės, E. G. Karmazės (2007), vaidybinio filmo peržiūra yra vienas iš metodų, kuriuos darbuotojai gali taikyti, norint sėkmingai plėtoti patyčių prevenciją. Apžvelgus šiuos rezultatus, galima daryti prielaidą, kad globos namuose dirbantys darbuotojai naudoja mažai prevencinės veiklos metodų, ir tai yra viena iš priežasčių, kodėl patyčios vis labiau tampa socialine problema visuomenėje. A. Kurienė (2007) pabrėžia šiuos aspektus, kurie trukdo pasiekti prevencinių veiklų efektyvumą, t. y. bendruomenė ne-

turi pakankamai žinių ir adekvataus supratimo apie smurto prieš vaikus priežastis bei pasekmes, visuomenėje vis dar labai menkas supratimas apie vaiko emocinio gyvenimo svarbą ir įtaką jo kasdieniniam funkcionavimui bei elgesiui, nėra vieningo požiūrio dėl smurto (ypač auklėjant vaikus), dažnai specialistai nežino, ką daro kitų profesijų atstovai ir kokios yra jų prevencinio darbo galimybės, t. y. stinga bendradarbiavimo.

Kitu klausimu buvo norima išsiaiškinti, kokią pagalbą socialiniai darbuotojai suteikia nuskriaustiems vaikams, kokius naudoja pagalbos būdus. Informantai nurodė pokalbį, kurio metu nuskriaustas vaikas yra išklausomas, paguodžiamas. Taip pat jie įvardijo nusiuntimą pas psichologą, kaip alternatyvą siekiant nuraminti ir apsaugoti patyčių auką nuo tolimesnių pasekmių bei elgesio mokymą (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Pagalbos būdai patyčias patyrusiam vaikui

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Pagalbos būdai	Tarpusavio bendravimas	„Tarpusavio bendravimas, išklausymas“. (7.14) „Skatiname atsiskleisti, išsakyti savo bėdą, ieškome bendrų sprendimo būdų“. (5.14) „Aiškiname, kad vaikas nekaltas. (8.14)
	Pokalbio vedimas su auka	„Grupėje vedame pokalbį apie patyčias“. (8.14) „vedamas pokalbis su auka ir skriaudėju“. (2.14) „Dažniausiai užtenka pokalbio“. (4.14)
	Nuraminimas, guodimas	„Nuskriaustą vaiką nuraminame, guodžiame, rodome jam didelį dėmesį“. (1.14)
	Situacijos aiškinimasis	„Pirmiausia bandoma išsiaiškinti situaciją“. (2.14) „bandome kalbėti“. (1.14)
	Nusiuntimas pas psichologą	„Nusiunčiame pas psichologą“. (3.14)
	Elgesio mokymas	„Mokome, kaip elgtis tokiose situacijose“. (6.14) „Mokome elgesio, patariame“. (9.14)

Iš gautų duomenų matyti, kad vis dėlto darbuotojai kaip geriausią alternatyvą padėti vaikui laiko individualų pokalbį su juo ir tarpusavio bendravimą. Individualus darbas su klientu socialiniame darbe yra vienas efektyviausių metodų, kadangi tik dirbdamas su vienu asmeniu darbuotojas gali atsižvelgti į kliento individualias savybes, darbas tampa sistemingesnis, todėl sprendimas tampa kokybiškesnis ir optimalesnis. Darbuotojų manymu, elgesio mokymas yra efektyvesnė pagalbos priemonė nei nusiuntimas pas psichologą. Pagal E. Kaspevičiūtės ir J. Valiukevičiūtės (2005), praktinėje konferencijoje „pagalba vaikui, nukentėjusiam nuo smurto“ pateiktus duomenis, patyčių situacijose net 67 proc. darbuotojų kaip pagalbos būdą naudoja pokalbį su vaiku, kaip ir dauguma šiuo atveju apklaustų informantų, galima daryti prielaidą, jog šis būdas yra vienas efektyviausių ir labiausiai paplitusių, kuriuos dauguma darbuotojų taiko, siekiant suteikti pagalbą patyčių aukai.

Kadangi buvo atskleista, kaip darbuotojai sąveikauja su nuskriaustais vaikais, buvo norima sužinoti ir kaip elgiamasi su kita puse – skriaudikais.

Duomenys parodė, kad penki socialiniai darbuotojai pokalbį laiko daugiausia naudoti bei geriausius rezultatus nešančia veikla, kurią jie atlieka su skriaudikais. Jie teigė, kad pokalbio metu tokius vaikus moko tinkamo elgesio. Kaip alternatyvą kovai su skriaudikais, vienas respondentas įvardijo veiklos apribojimą ir jis mano, jog tik taip vaikas gali suvokti padaręs kažką blogo. Du informantai atskleidė, kad už tokį elgesį jie skiria nuobaudas, tokias kaip: raštiškas pasiaiškinimas, aukos atsiprašymas, kartais tenka kreiptis ir į policiją. Vienas darbuotojas kaip priemonę paminėjo pykčio valdymo programą, kurios metu vaikas mokomas teigiamo, dorovinio elgesio. Prevencinė veikla su skriaudėjais yra būtina, nes patyčios neigiamai veikia ir skriaudėjus. Jie susiduria su bendraamžių atstūmimu, turi mokymosi sunkumų, gali tapti socialinių bei teisinių institucijų klientais (Robichaud, 2007). Patyčios ir kitas smurtinis elgesys turi būti laikomas nepriimtiniu ir netoleruojamu, tik tada bus sukurta neabejingumo patyčioms atmosfera.

Toliau buvo apklausiami informantai, norint atskleisti, kokiomis priemonėmis jie moko vaikus išvengti patyčių situacijų.

Kaip geriausius rezultatus nešančią priemonę, net keturi darbuotojai įvardijo socialinių įgūdžių tobulinimą. R. Povilaičio, J. Jasiulionienės, A. Kurienės (2007) teigimu, būtent taikant šį metodą galima pasiekti geresnių rezultatų, kadangi vaikams stokojant socialinių įgūdžių yra didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą jie išreikš elgdamiesi netinkamai. Du informantai siekdami išvengti patyčių, vaikams diegia savo patirtį ir išmintį. Du apklaustieji socialiniai darbuotojai paminėjo elgesio modeliavimą kaip patyčių prevencinę priemonę. Vienas darbuotojas tiesiog stengiasi

sudaryti draugišką aplinką, kurioje nebūtų įtampos ir neigiamų minčių.

Kitas klausimas buvo orientuotas į patyčių prevencines programas, kuriose dalyvauja įstaiga. Informantų įvardintos buvo tokios programos, kaip: „Savaitė be patyčių“, socialinių įgūdžių ugdymo programos bei įvairūs kursai ir projektai, kuriuos rengia kitos su tuo susijusios organizacijos.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad socialiniai darbuotojai kaip daugiausiai pasiteisinančia prevencine programa laiko socialinių įgūdžių tobulinimą. Keturi darbuotojai įvardijo kitus kursus ir projektus, kurių metu vaikai supažindinami su patyčiomis, jiems suteikiami įvairūs užsiėmimai, rengiamos konferencijos ir pan. Du darbuotojai paminėjo „Savaitę be patyčių“. Matyti, kad įstaigoje patyčių prevencija egzistuoja, tačiau to neužtenka, kad šis reiškinys būtų sustabdytas. Kaip teigia E. Karmaza, N. Grigutyte, E. Karmazė (2007), vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių prevencijos sėkmę yra prevencijos formų įvairovė, o ne vien tik paskaitos ir seminarai.

Išvados

1. Tyrimas atskleidė, kad vaikų globos namuose pasireiškia žodinės, fizinės, socialinės ir sudėtinės patyčių formos. Dažniausiai pasitaikanti patyčių forma – tai žodinės patyčios. Vaikai globos namuose dažniausiai vienas kitą pravardžiuoja, užgaulioja netinkamais žodžiais, šaiposi, gąsdina keiksmažodžiais ir nepadoriais gestais, įžeidinėja, žemina. Retais atvejais pasitaiko fizinių patyčių – stumdymosi, kumščiavimosi, spardymo ir daiktų gadinimo, socialinių – nebendravimo, atstumimo ir ignoravimo. Taip pat pasitaiko ir sudėtinių patyčių formų. Dažniausiai patyčios vyksta šeimos svetainėse, kur vienu metu būna daugiau vaikų, tačiau pasitaiko ir kitose globos namų vietose: kambariuose, koridoriuose ir valgomajame.
2. Socialinis darbuotojas kaip tarpininkas patyčių prevencijos procese atlieka šias veiklas: ugdo vaikų socialinius įgūdžius, organizuoja renginius, konkursus, demonstruoja prevencinius filmus, nusiunčia pas psichologą, modeliuoja vaikų elgesį bei kuria draugišką aplinką. Dažniausiai socialinių darbuotojų prevencinė veikla vykdoma per individualius pokalbius, kurių metu yra aptariamasi elgesio taisyklės, analizuojamos problemos, skiriamos nuobaudos ir ieškoma veiksmingiausių sprendimo būdų.

Literatūra

1. Civinskas, R.; Levickaitė, V.; Tamulienė, I. (2006). Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai. Vilnius: Gardelis.
2. Ivanauskienė, V. (2010). Paauglių požiūris į fizinį ir

- emocinį smurtą tarp bendraamžių. Socialinis ugdy-
mas, Nr. 5. P. 30 - 36. Šiauliai: ŠU leidykla.
3. Kairienė, B. (2013). Agresyvaus tėvų elgesio su savo
vaikais prevencijos prielaidos. Monografija. Vilnius:
Mykolo Romerio universitetas.
  4. Kasperavičiūtė, E., Valiukevičiūtė J. (2005) Prievara
prieš vaikus globos namuose. Globos namų ir VTAT
atsakomybė. Teorinė – praktinė konferencija „Pagal-
ba vaikui, nukentėjusiam nuo smurto“. Vilnius.
  5. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija
ir metodai. Kaunas: Judex.
  6. Karmaza, E., Grigutyte, N., Karmazė, E. G. (2007).
Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Vilnius:
Sapnų sala.
  7. Karmaza, E. (2004). Prievara prieš vaikus. Preven-
cinės strategijos policijos pareigūnams. VŠĮ „Vaiko
namas“. Vilnius.
  8. Kurienė, A. (2007). Ką kiekvienas vaikas turi žinoti
apie smurtą ir kaip išlikti saugiam. Vilnius: Lietuvos
respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Specia-
liosios pedagogikos ir psichologijos centras Švietimo
aprūpinimo centras.
  9. Noone, M. (1998). Mediation. London.
  10. C. H. C. Wan Talaat, W. I. A. (2012) Verbal Abuse on
Children: Does It Amount to Child Abuse under the
Malaysian Law? Asian Social Science.
  11. Patyčių problema mokykloje ir prevencija (2014).
Švietimo ir mokslo ministerija, Nr. 7 (112) ISSN
1822-4156, Vilnius.
  12. Povilaitis, R., Jasiulionienė, J., S., Kurienė, A., ir kt.
(2007). Kuriame mokyklą be patyčių. Vilnius: Švie-
timo aprūpinimo centras.
  13. Povilaitis, R., Valiukevičiūtė, J. (2006). Patyčių pre-
vencija mokyklose. Vilnius: Multiplex.
  14. Pruskus, V. (2012). Smurto fenomenas mokykloje.
Komunikacija, sklaida, prevencija. Vilnius: Techni-
ka.
  15. Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt. (2006),
Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prie-
vara šeimoje. Savižudybių prevencija. Nacionalinės
sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005 P. 55–61.
Vilnius: Baltijos kopija.
  16. Robichaud, M., G., R. (2007). Vaikas kenčia pažemi-
nimus mokykloje. Vilnius: Baltos lankos.
  17. Targamadžė, V., Valeckienė, D. (2007). Patyčių ben-
drojo lavinimo mokykloje samprata: priešasčių, for-
mų ir pasekmių diskursas. Vilnius: Acta Pedagogika
Vilnensia.
  18. Tidikis, R. (2003). Socialinių mokslų tyrimo metodo-
logija. Vilnius: Aušra.
  19. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba
prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2015
metų veiklos ataskaita, Nr. 5-2. Prieiga internete:
http://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2014%20M_%20VEIKLOS%20ATASKAITA%202015-03-18.pdf.
  20. Žukauskienė, R. (2008). Kokybiniai ir kiekybiniai
metodai. Vilnius: MRU.

ANALYSIS OF BULLYING PREVENTION ACTIVITIES IN CHILD CARE HOMES

Summary

Bullying in child care homes is a big issue, which is related with many children's health problems and negative personality traits. Bullying prevention programmes and improved psychological climate could protect children from the somatic and psychological health problems and risky behaviour.

The article analyses the role of mediation of social workers in the bullying prevention process in a child care home in Šiauliai City Municipality. The subject of the research is the mediation of the social worker in the bullying prevention process in a child care home. The aim of the research is to analyse the role of mediation of social workers in the bullying prevention process in a child care home. The objectives are as follows: to define the concept of the phenomenon of bullying, its forms, causes and consequences; analyze the social worker's role as a mediator; analyze the preventive activities that social workers use to reduce main expressions of bullying in child care homes. 9 social workers from a child care home of Šiauliai City Municipality were interviewed, 1 male and 8 females, with their age ranging from 27 to 59 years old, and work experience varying from 2 to 20 years. The qualitative research method and interview method were used in the research. The data obtained were processed by content analysis method.

The results of the study revealed that the most usually observed form of bullying among children is verbal bullying, which manifests in nicknaming, intimidation and derision. The research also revealed that in most cases of bullying children turn for support to social workers. Social workers mediate in the process of bullying mainly through conversations. Key words: bullying, preventive activities, the role of the social worker as a mediator.

Informacija apie autorius

Nida Vaitiekienė. Šiaulių valstybinės kolegijos Sveikatos priežiūros fakulteto Socialinio darbo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų laukas - socialinis darbas su klientų grupėmis (su šeima ir vaikais). El. pašto adresas: n.vaitiekiene@svako.lt

Mantas Adomaitis. Joniškio rajono savivaldybės administracijos Joniškio seniūnijos socialinio darbo organizatorius. Mokslinių tyrimų laukas - socialinis darbas su klientų grupėmis. El. pašto adresas: mantas.adomaitis@joniskis.lt